

Sosiaaliturvan uudistaminen: Perusteita ja lähtökohtia. Toimi-hanke.

Liite 1: Yksinkertaistettuja aihioita sosiaaliturvan perusvalinnoista.

Toimi-hankkeessa on pohdittu sosiaaliturvan perusvalintoja hahmottelemalla keskenään erilaisia painotuksia kuvaavia, yksinkertaistettuja aihioita tulevaisuuden sosiaaliturvan suunnista. Hanke ei esitä tai suosita tiettyjä ratkaisuja. Aihiot eivät kuvaa koko sosiaaliturvaa. Tavoitteena on tehdä näkyväksi se, millaisia valintoja ja linjauksia päätöksenteossa tulee eteen ja millaisiin kysymyksiin on löydettävä vastaukset, jos sosiaaliturvan uudistamisessa halutaan valita tietty suunta. Sosiaaliturva kattaa laajan kokonaisuuden ja järjestelmän muodostaminen edellyttää lukuisia ratkaisuja. Kuvauksissa mainitaan vain muutamia esimerkinomaisia piirteitä, ei kaikkia yksittäisiä etuuksia tai edunsaajaryhmiä. Aihiot eivät ota kantaa etuustasoihin. Hankkeen seurantaryhmä on keskustellut aihioista eri vaiheissa, mutta ei ole pyrkinyt asettamaan niitä paremmuusjärjestykseen. Aihiot eivät ole seurantaryhmän hyväksymiä, ja jäsenillä on erilaisia näkemyksiä niiden perusvalinnoista sekä niiden käytettävyydestä jatkovalmistelussa

Kotitalouskohtaisuutta ja vastikkeellisuutta yhdistävä aihio

Aihio kuvaa ratkaisuja, joissa sosiaaliturvan uudistamisen suuntana on kotitalouskohtaisuutta ja vastikkeellisuutta painottava, yksinkertainen järjestelmä. Kuvauksessa korostetaan perheen vastuuta yksilön toimeentulon turvaamisessa ja kohdistetaan tarvearvion kautta etuutta pienituloisille. Palveluilla varmistetaan yksilöllinen huomiointi.

Järjestelmää yksinkertaistettaisiin siten että työkäisten ja -kykyisten syyperusteiset perusetuudet ja toimeentuloetuuden perusosa yhdistetään yhdeksi etuudeksi. Etuus sisältää lapsikorotuksen. Kotitalouskohtaisuutta toteutetaan siten, että yksilöllisen etuuden määräytymisessä otetaan huomioon kotitalouden tulot. Se lisää perheen sisäistä vastuuta jäsentensä toimeentulosta.

Et uudella olisi kaksi tasoa. Korkeampi etuus kohdennettaisiin henkilöille, jotka osallistuvat työllistämistä ja kuntoutusta edistäviin palveluihin. Jos henkilö ei osallistuisi, etuus olisi alempi. Opiskelijat ja kotona lasta hoitavat voisivat myös olla alemmalla etuudella. Takuueläke ei muuttuisi nykyisestä.

Toimeentulotukeen jäljelle jäävät korvaukset on kuvauksessa koottu yhteen viimesijaiseksi tarveharkintaiseksi toimeentulotulotueksi. Tässä aihiossa se mahdollistaa yksilöllisiin tilanteisiin reagoinnin.

Tähän aihioon soveltuisi lähellä nykyjärjestelmää oleva asumisen tukemisen järjestelmä, jossa säilytetään asumismenojen korvaaminen perhekohtaisesti toimeentulotuessa.

Tähän suuntaan edettäessä uudistuksen valmistelussa olisi linjattava esimerkiksi:

- Perheen / kotitalouden määritelmä ja perheen sisäisen vastuun ulottuvuus
- Etuuden keston mahdolliset rajaukset
- Opiskelijaksi määritelmän täsmennys
- Työllistämistä ja kuntoutusta edistävien palvelujen sekä niihin osallistumisen määrittely
- Kotitalouskohtaisuuteen liittyvä perusturvan ja ansioturvan suhde

Huomioita mahdollisista vaikutuksista:

- Kotitalouden määrittelytapa vaikuttaa toteutukseen
- Kotitalouskohtainen tarveharkinta suuntaa etuutta pienituloisille kotitalouksille
- Osa nykyisistä etuudensaajista jää etuuden ulkopuolelle perhetilanteesta riippuen
- Tasa-arvon ja perheen sisäisen elatusvelvollisuuden muutokset
- Kannustaa työssäkäyntiin (puoliso) mutta vähentää kannusteita perheen perustamiseen
- Tarvearviointi ym. myöntämisperusteet edellyttävät määrittelyä ja hallinnollista työtä

Suhde sosiaaliturvan keskeisiin valintoihin:

Vastikkeellisuus / vastikkeettomuus	Alemman tason etuus vastikkeeton, kotitalouskohtaisesti tarveharkittu. Korkeamman tason etuudessa vastikkeellisuus työllistämistä ja kuntoutusta edistäviin palveluihin osallistumisen suhteen. Asumisen etuus vastikkeeton.
Universaalius / syyperustaisuus	Syyperustainen etuus. Tarvearviointi lisääntyy merkittävästi toimeentuloturvassa.
Perhekohtaisuus / yksilökohtaisuus	Oikeus perustoimeentuloon turvataan perhekohtaisesti.

Toimi-hankkeessa on pohdittu sosiaaliturvan perusvalintoja hahmottelemalla keskenään erilaisia painotuksia kuvaavia, yksinkertaistettuja aihioita tulevaisuuden sosiaaliturvan suunnista. Hanke ei esitä tai suosita tiettyjä ratkaisuja. Aihiot eivät kuvaa koko sosiaaliturvaa. Tavoitteena on tehdä näkyväksi se, millaisia valintoja ja linjauksia päätöksenteossa tulee eteen ja millaisiin kysymyksiin on löydettävä vastaukset, jos sosiaaliturvan uudistamisessa halutaan valita tietty suunta. Sosiaaliturva kattaa laajan kokonaisuuden ja järjestelmän muodostaminen edellyttää lukuisia ratkaisuja. Kuvauksissa mainitaan vain muutamia esimerkinomaisia piirteitä, ei kaikkia yksittäisiä etuuksia tai edunsaajaryhmiä. Aihiot eivät ota kantaa etuustasoihin. Hankkeen seurantaryhmä on keskustellut aihioista eri vaiheissa, mutta ei ole pyrkinyt asettamaan niitä paremmuusjärjestykseen. Aihiot eivät ole seurantaryhmän hyväksymiä, ja jäsenillä on erilaisia näkemyksiä niiden perusvalinnoista sekä niiden käytettävyydestä jatkovalmistelussa

Kotitalous- ja yksilökohtaisuutta sekä vastikkeellisuutta yhdistävä aihio

Aihio kuvaa ratkaisuja, joissa sosiaaliturvan uudistamisen suuntana on kotitalouskohtaisuutta ja yksilökohtaisuutta yhdistävä sekä vastikkeellisuutta painottava järjestelmä. Aihio mahdollistaa ja kannustaa osaamisen kehittämiseen, työkyvyn ylläpitämiseen ja palauttamiseen ja työhön hakeutumiseen. Palveluiden ja etuuksien yhteensovittaminen ja oikea-aikaiset palvelut ovat osa kokonaisuutta.

Yhtenä suuntavaihtoehtona on vaikuttaa ennaltaehkäisevästi sosiaaliturvan tarpeen pitkittymiseen tarjoamalla vaikuttavia palveluja nykyistä aikaisemmassa vaiheessa. Esimerkiksi etuutta saavien palvelutarpeiden arviointia ja oikea-aikaista ohjausta palveluihin eri osa-alueilla voitaisiin vahvistaa. Etuutta saavaan oltaisiin yhteydessä tiheämmin etuusjakson aikana väliinpuotoamisen ja eriarvoistumiskehityksen estämiseksi.

Aihion linjauksien ajatellaan ohjaavan etuusratkaisuja. Nykyinen perustoimeentuloetus korvautuisi etuuksien yhdistämisessä. Etuus sisältää lapsikorotuksen. Nykyisen toimeentulotuen muut osat koottaisiin viimesijaiseksi tarveharkintaiseksi tueksi.

Jos henkilö ei hakeutuisi työhön, olisi oikeutettu yksilölliseen mutta kotitalouden tulot huomioivaan alempaan tukeen nykyisen toimeentulotuen perusosan tapaan. Sama koskee kotona lasta hoitavia. Työhön hakeutuminen ja sitä tukeviin palveluihin tai koulutukseen osallistuminen oikeuttaisi yksilökohtaiseen, korkeampaan etuustasoon. Sairaus- ja vanhempainetuksien saajat saisivat korkeampaa etuustasoa.

Korostetusti osaamista painottavassa aihiossa osaamisen ylläpitämistä turvattaisiin nykyistä yhtenäisemmin ja kattavammin jatkuvan, elinikäisen oppimisen periaatteiden mukaan. Painopisteenä on työelämässä tarvittavan osaamisen hankkiminen ja ylläpitäminen koko eliniän.

Tähän aihioon soveltuisi yleisen asumisetuuden, eläkkeensaajan asumisetuuden ja toimeentuloetuuden asumismenojen korvaamisen kokoaminen yhdeksi kotitalouskohtaiseksi asumisen etudeksi jossa enimmäisasumismenoja tarkasteltaisiin työssäkäyntialuekohtaisesti.

Tähän suuntaan edettäessä uudistuksen valmistelussa olisi linjattava esimerkiksi:

- Palvelutarpeiden tunnistaminen varhaisessa vaiheessa esim. digitalisaation ja tekoälyn keinoin
- Palvelujen resursoinnin varmistaminen
- Opiskelijan määritelmän täsmennys ja nuorten / ensimmäisiä ammatillisia opintoja suorittavien tuen taso
- Toisen asteen tutkinnon suorittamisen varmistamiseksi nuorten palvelu- ja etuusjärjestelmän haitallisten kannustimien purkamisesta
- Osaamisen kehittämisen kannusteet työn/yritystoiminnan ohessa ja pitkän tähtäimen kestävä linjaus osaamisen kehittämiseen työttömyysaikana
- Monialainen yhteistyö, koordinaatio ja tavoitteet eri toimijoiden kesken (Palvelut, etuudet; yhteisasiakkuus)
- Etuuden keston mahdolliset rajaukset

Huomioita mahdollisista vaikutuksista:

- Vastikkeellisuus mahdollistaa korkean turvan tason
- Palveluihin osallistumattomuus voi johtaa polarisoitumiseen
- Kannustaa osaamisen kehittämiseen ja työllistymiseen
- Palveluiden vaikuttavuus edellyttää voimakasta alkuinvestointia ja kehittämistä
- Palvelut estävät etuusjaksojen pitkittymistä ja syrjäytymistä
- Asumisen tukemisen tukimuotojen yhdistäminen:
 - Kaikkien pienituloisimpien asumismenojen korvaus alenee ja paine siirtyy tarveharkintaiseen tukeen
 - Yhdistetty asumisen tuki on vaikea määritellä sellaisin kriteerein, etteivät yhteenlasketut etuusmenot kasvaisi.

Suhde sosiaaliturvan keskeisiin valintoihin:

Vastikkeellisuus / vastikkeettomuus	Alemman tason etuus nykyisen perustoimeentulotuen tapaan subjektiivinen oikeus, mutta kotitalouskohtaisesti tarvearvioitu. Korkeamman tason sosiaaliturva on nykyistä velvoittavampi ja etuuskien ja palveluiden välinen suhde on tiiviimpi. Asumisen tuen vastikkeettomuus säilyy.
Universaalius / syyperustaisuus	Universaali oikeus koulutukseen ja siihen liittyviin etuuspalveluihin, muuten pääosin syyperustaista
Perhekohtaisuus / yksilökohtaisuus	Ei muuta perhe- ja yksilökohtaisuuden suhdetta: syyperusteinen säilyy yksilöllisenä, viimesijainen perhekohtaisesti tarveharkittuna.

Toimi-hankkeessa on pohdittu sosiaaliturvan perusvalintoja hahmottelemalla keskenään erilaisia painotuksia kuvaavia, yksinkertaistettuja aihioita tulevaisuuden sosiaaliturvan suunnista. Hanke ei esitä tai suosita tiettyjä ratkaisuja. Aihiot eivät kuvaa koko sosiaaliturvaa. Tavoitteena on tehdä näkyväksi se, millaisia valintoja ja linjauksia päätöksenteossa tulee eteen ja millaisiin kysymyksiin on löydettävä vastaukset, jos sosiaaliturvan uudistamisessa halutaan valita tietty suunta. Sosiaaliturva kattaa laajan kokonaisuuden ja järjestelmän muodostaminen edellyttää lukuisia ratkaisuja. Kuvauksissa mainitaan vain muutamia esimerkinomaisia piirteitä, ei kaikkia yksittäisiä etuuksia tai edunsaajaryhmiä. Aihiot eivät ota kantaa etuustasoihin. Hankkeen seurantaryhmä on keskustellut aihioista eri vaiheissa, mutta ei ole pyrkinyt asettamaan niitä paremmuusjärjestykseen. Aihiot eivät ole seurantaryhmän hyväksymiä, ja jäsenillä on erilaisia näkemyksiä niiden perusvalinnoista sekä niiden käytettävyydestä jatkovalmistelussa.

Yksilökohtaisuutta ja vastikkeettomuutta yhdistävä aihio

Aihio kuvaa ratkaisuja, joissa sosiaaliturvan uudistamisen suuntana on vastikkeettomuutta ja yksilökohtaisuutta yhdistävä universaaliala turvaa painottava järjestelmä. Kuvauksessa painotuksena on valinnan vapaus, joka mahdollistaa ihmiselle uusia toimeliaisuuden ja työn muotoja ja yhteiskuntaan osallistumista. Linjauksen mukaisesti aihiossa palvelut eivät ole velvoittavia, mutta niitä on tarjolla.

Yhtenä suuntavaihtoehtona on kuvattu vastikkeeton perusturvaetus, joka korvaisi nykyiset perusturvaetuudet (sairaspäiväraha, vanhempainpäiväraha, kuntoutuspäiväraha, työttömyysetuudet, kotihoidonetuuden, opintorahan) ja perustoimeentulotuen. Etuus sisältäisi lapsikorotuksen.

Etuuden saisivat kaikki 18 vuotta täyttäneet laillisesti Suomessa muutoin kuin tilapäisesti ja lyhytaikaisesti oleskelevat työkäiset ilman syy- tai tarveperustetta. Työtulo tai muu tulo vähentäisi etuutta ilman suojaosaa vähenemisprosentilla. Etuus ei kartuttaisi eläkettä.

Valinnan vapautta korostavan linjauksen mukaan oikeus kaikkiin sosiaali- ja terveystalouteen säilyisi muuttumattomana, eikä palveluihin tai muuhun toimintaan osallistuminen olisi edellytyksenä etuuden saannille.

Toimeentulotukeen jäljelle jäävät korvaukset koottaisiin yhteen viimesijaiseksi tarveharkintaiseksi toimeentuloetuudeksi.

Tähän yksilökohtaisuutta ja yksilön valintoja korostavaan aihioon soveltuisi yksilökohtainen asumisetuus.

Tähän suuntaan edettäessä uudistuksen valmistelussa olisi linjattava esimerkiksi:

- Yksilön ja yhteiskunnan suhde ja vastuut esim. sairastumistilanteessa
- Lasten asema yksilökohtaisessa järjestelmässä eri tilanteissa
- Liikkuvuushaasteet; eksportointi ja myöntöedellytykset Suomeen muuttavan osalta
- Etuuden keston mahdolliset rajaukset

Huomioita mahdollisista vaikutuksista:

- Selkeyttää järjestelmää ja lisää valintojen mahdollisuutta.
- Asiakkaan asiointitarve vähenee merkittävästi, ellei ole tarvetta täydentäviin tukiin.
- Etuustason määrittely julkisen talouden kannalta kestäväälle tasolle johtaisi matalaan etuustasoon ja tuottaisi tarpeen täydentäviin tukiin.
- Muuttaa perustuslaillisten oikeuksien ja velvollisuuksien suhdetta.
- Etuuden saamisen ennakoitavuus lisääntyy, etuuksien väliinpuotoamisen riski vähenee.
- Aihio ei kannusta palvelujen järjestämiseen tai palveluihin osallistumiseen.
- Palvelutarpeiden tunnistaminen ja palveluihin ohjaaminen vaikeutuu.

Suhde sosiaaliturvan keskeisiin valintoihin:

Vastikkeellisuus / vastikkeettomuus	Perusturva on vastikkeeton.
Universaalius / syyperustaisuus	Universaali etuus, johon liittyy yksilöllinen tuloarvio.
Perhekohtaisuus / yksilökohtaisuus	Yksilöllinen oikeus turvaan, asumisetuuden osalta kotitalouskohtainen.